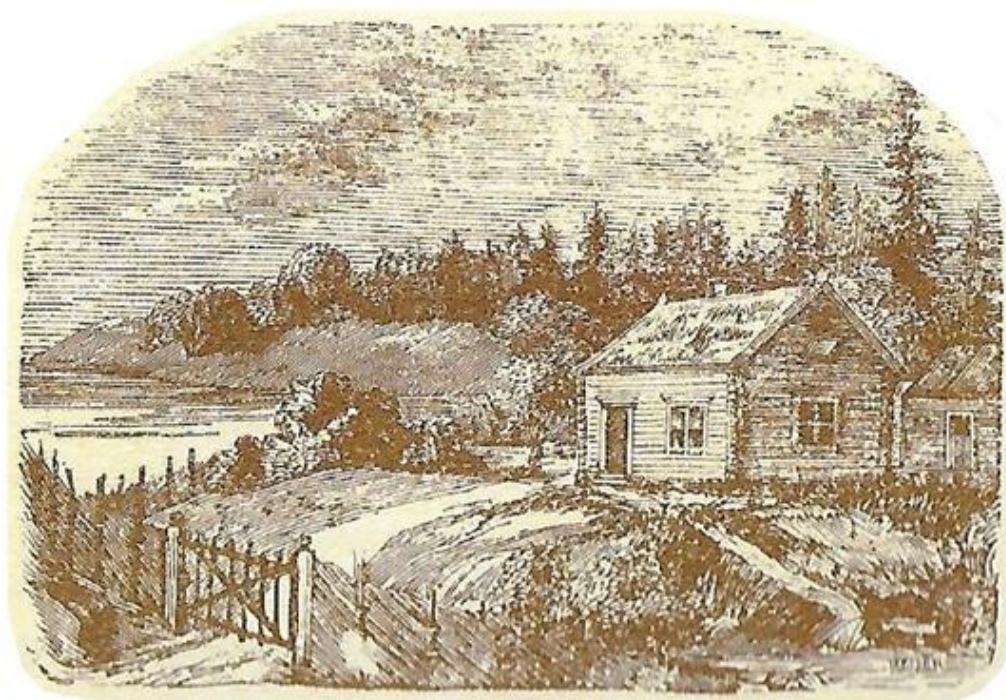

Här bodde båtsmännen

i Västlands socken

Hans Belin-Guillaume

En studie om båtsmännen i Västland

Berättelsen om båtsmännen i Västlands socken skulle kunna liknas vid en trestegs raket där den här första delen inventerar och placerar ut båtsmanstorpen i det geografiska rummet idag.

Steg två kommer att handla om vad som hände med torpen under 1900-talet efter det att båtsmanshållet hade avvecklats runt sekelskiftet 1800/1900. Värnpliktsarmén som infördes 1901 behövde inte torpen längre. Alla torp i Västland friköptes från bönderna i roten som hade ansvarat för båtsmannen. Detta gällde även soldattorp inom infanteriet och ryttartorp inom kavalleriet. För Västlands del fanns det några få sådana torp, bl.a. ett ryttartorp i Vad.

Steg tre kommer att fyllas med berättelser om människorna som hade befolkat båtsmanstorpen. Från de allra första i slutet av 1600-talet till de senaste som fick avsked i början på 1900-talet rör det sig om fler än 250 båtsmän och deras familjer.

Torpet på bilden ovan skulle mycket väl kunna vara ett soldattorp för infanteriet, ett ryttartorp för kavalleriet eller ett båtsmanstorp för örlogsflottan. De skilde sig inte mycket åt varken i funktion eller utseende. Det man också kan säga är att bilden skildrar hur det kunde se ut i mitten på 1700-talet då det började bli allt vanligare med fristående egna torp för soldaterna/ryttarna/båtsmännen. Tidigare kunde de vara inhysta hos någon bonde i byn och rödmålade blev torpen först på 1800-talet. De tidiga torpen var ofta också täckta med mossor, halm eller gräs på taken.

Bildkälla: en akvarell av Gustav Söderberg, 1837.

Hans Belin-Guillaume,
en dag i Uppsala,
december 2024

En militärhistorisk bakgrund

Genom historien har det funnits en mängd olika typer av militärer. De flesta av dem kallades bara soldater, andra kallades legoknektar, ryttare, husarer, dragoner, artillerister, båtsmän osv. Sverige har haft en lång period av fred, i år är det faktiskt 210 år sedan vi som eget land deltog i en krigshandling mot ett annat land. Det var strax efter Napoleonkrigen när svensk militär gjorde ett fälttåg till Norge för att kväsa ett uppror där. Men under 300 år dessförinnan ända sedan Gustav Vasa hade besegrat danskarna 1521 och Sverige blev en nation på riktigt var vi ett av de mest krigiska länderna i Europa. Det ständiga knekthållet och båtsmanshållet blev en del av den svenska militärmakten. En stor del av statsbudgeten gick då till militären och militärer var länge den största gruppen av statsanställda i vårt land. Särskilt under stormaktstidens 110 år, mellan krigarkungarna Gustav II Adolf och Karl XII hade vi fred i bara 24 år (21,8 % av tiden). Resten av tiden var vi inblandade i krigshandlingar, främst mot Ryssland, Polen och Danmark. Omkring ⅓ av alla svenska män dog i krigstjänst under stormaktstiden. Napoleonkrigen i början av 1800-talet, finska kriget 1808-1809 mot Ryssland och det norska fälttåget 1814 var de sista krigshandlingarna för den svenska nationen som också ledde till förlusten av Finland och unionen med Norge. Läs mer om [svensk militärhistoria](#) här.

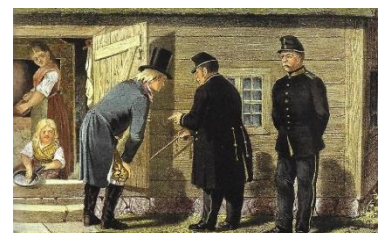
Det andra Napoleonkriget fördes för Sveriges del mellan 1812-1814. Allierade med Sverige var England, Ryssland, Österrike samt några tyska delstater. Allierad med Napoleon var Danmark. Karl XIV Johan blev befälhavare över den allierade Nordarmén på 155 000 man. Han ledde fälttåg mot Frankrike där svenska soldater deltog i slaget vid Leipzig 1813. Den svenska armén anföll samtidigt Danmark. Kriget avslutades för Sveriges del med freden i Kiel 1814. Då bestämdes det att Sverige skulle få Norge som kompensation för förlusten av Finland tidigare. Danmark fick i gengäld "Svenska Pommern" när Sverige fick avstå alla sina tyska besittningar. Det var det sista fredsavtal som Sverige slutit som egen stat. Koalitionen intog Paris och tvingade Napoleon att abdikera med fredsavtalet i Paris i maj 1814. Läs mer om [de svenska 1800-tals krigen](#) här.

Norska fälttåget 1814 hade som syfte att inlemma Norge under svenskt styre i enlighet med villkoren i freden med Danmark 1814 i Kiel. Norrmännen protesterade den 17 maj i Eidsvoll mot uppgörelsen i Kiel och utropade sig självständigt med egen kung och egen författning. Karl XIV Johan marscherade in med svensk trupp i Norge som gav upp efter 19 dagar utan strid. Krigshandlingen avslutades med uppgörelsen i Moss där resultatet blev en personalunion med Norge med gemensam regent och utrikespolitik men i övrigt två självständiga stater. Unionen med Norge varade i 91 år och upplöstes 1905. Fälttåget blev den sista krigshandling som det svenska försvaret var inblandat i ända tills uppdragen inom FN:s ram på 1900- och 2000-talen. Läs mer om [Unionsupplösningen](#) här.

På grund av vår långa kust, inte minst mot Östersjön, blev båtsmännen viktiga, inte bara för att föra krig utomlands utan också för vårt försvar. **De första 100 åren** av båtsmanshållet på 1700-talet var en period med stort lidande för båtsmännen och deras familjer. Sverige var en krigsmakt. Många var de unga män som gick förlorade i krigshandlingar, det kan vi se i arkiven idag. **De sista 100 åren** av båtsmanshållet på 1800-talet var en fredstid då båtsmännen mer kom att likna "vanliga" torpare med tjänstgöring i krigsmakten bara några veckor varje år men då på övningsfältet. Krigsmakten blev en försvarsmakt. Den mesta tiden levdes på torpet med allt vad det innebar för försörjning av familjen. Men soldatens liv var fortfarande strikt organiserad under militären som förde noga kontroll över dem. Det tackar vi för idag då vi kan se spår efter soldaterna i dokument som lönelistor, rekryteringsrullor, soldatkontrakt, kommenderingar, generalmönsterrullor, andra tjänstgöringsrullor, protokoll vid torpesyner m.m. Alla dessa arkivhandlingar finns i dag samlat på krigsarkivet som är ett underarkiv till Riksarkivet vilket gör att det är ganska lätt att forska om soldater i Sverige.

Bilden: Torpesyn dvs. en torpbesiktning. Kaptenen och rotebonden diskuterar en eventuell reparation medan soldaten och familjen tittar på.
Teckning av V.E. Sparre i G. Nyblaeus; Scener ur den indelte soldatens liv, 1871.

Denna militärhistoriska bakgrund fick mig intresserad av soldatens liv i den forna socknen Västland och här var det båtsmän som stod för försvaret.

En resa i båtsmännens fotspår med Västland som spelplan

Det första steget i denna undersökning av båtsmanshållet i Västland är att inventera och lokalisera de båtsmanstorp som finns eller har funnits i Västlands socken tidigare. Centrala soldatregistret har listat elva rotar i Västland som alla hade varsin båtsman. Fem låg i de norra och sex i de södra delarna av socknen. Två båtsmanstorp fanns och finns fortfarande kvar i Sandby, ett torp vardera låg i Valla, Stymne (Gärdselvallen), västra delen av Vad, Stav, Gällbo, Väla (tidigare övre Väla), Näs (Nynäs), Snatra (Snatrabodarna) och Finnerånger.

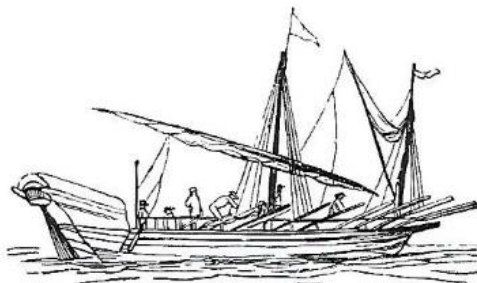
Min resa startar vid Sandströms torp (nr13) i Sandby. Det känns naturligt eftersom det är det torp som jag känner till allra bäst innan den här resan. Dels har jag personliga minnen från min barndom, dels finns det familjerelationer genom min morfar Abraham och min mamma Dagny till den siste båtsmannen Lars Petter Sandström och hans familj som sitter här i torpet. Främre raden fr.v. fadern Lars Petter, dottern Elsa, modern Katarina, bakre raden sönerna; Per Gunnar, Johan, och den yngste sonen Karl. Saknas gör döttrarna Elin och Maria (syns på foton).

Jag reser i den ordning som torpen står uppräknade ovan. Det är en kombinerad fysisk och virtuell resa. Jag besöker alla platser fysiskt för att få en känsla för hur torpen eller platsen ser ut i den verkliga världen idag. Men jag reser också med Google-bilen i den virtuella världen med deras digitala verktyg *streetview*. Ett stort tack till Google för den möjligheten.

Inventeringen är också en resa i arkivens värld där jag får hjälp av historiska kartor från Lantmäteriet och Riksantikvarieämbetet (Raä) som dessutom har undersökt några torpruiner på dessa platser. Men även tomtkartor från hitta.se har använts. Utöver detta har jag fått uppgifter och hjälp från lokalbefolkningen i flera byar. Ett speciellt tack till Lou Almér i Njurunda och Håkan Vadberg i Vad som gett mig material om Vad, samt Katarina och Martin Schumertl för givande samtal och en titt in i deras orörda gamla torp i Sandby. Några medlemmar i hembygdsföreningen har bistått med att lokalisera platserna där torpen sedan länge är försvunna och vad som har hänt efter att båtsmännen lämnade dem. Tack till Anders Hedbom, Ulf Elebjörk, Peter Mattsson. Med Lars-Bruno Ågrens hjälp har jag lyckats spåra några tidigare ägare till det troliga båtsmanstorp i Stymne (Gärdselvallen).

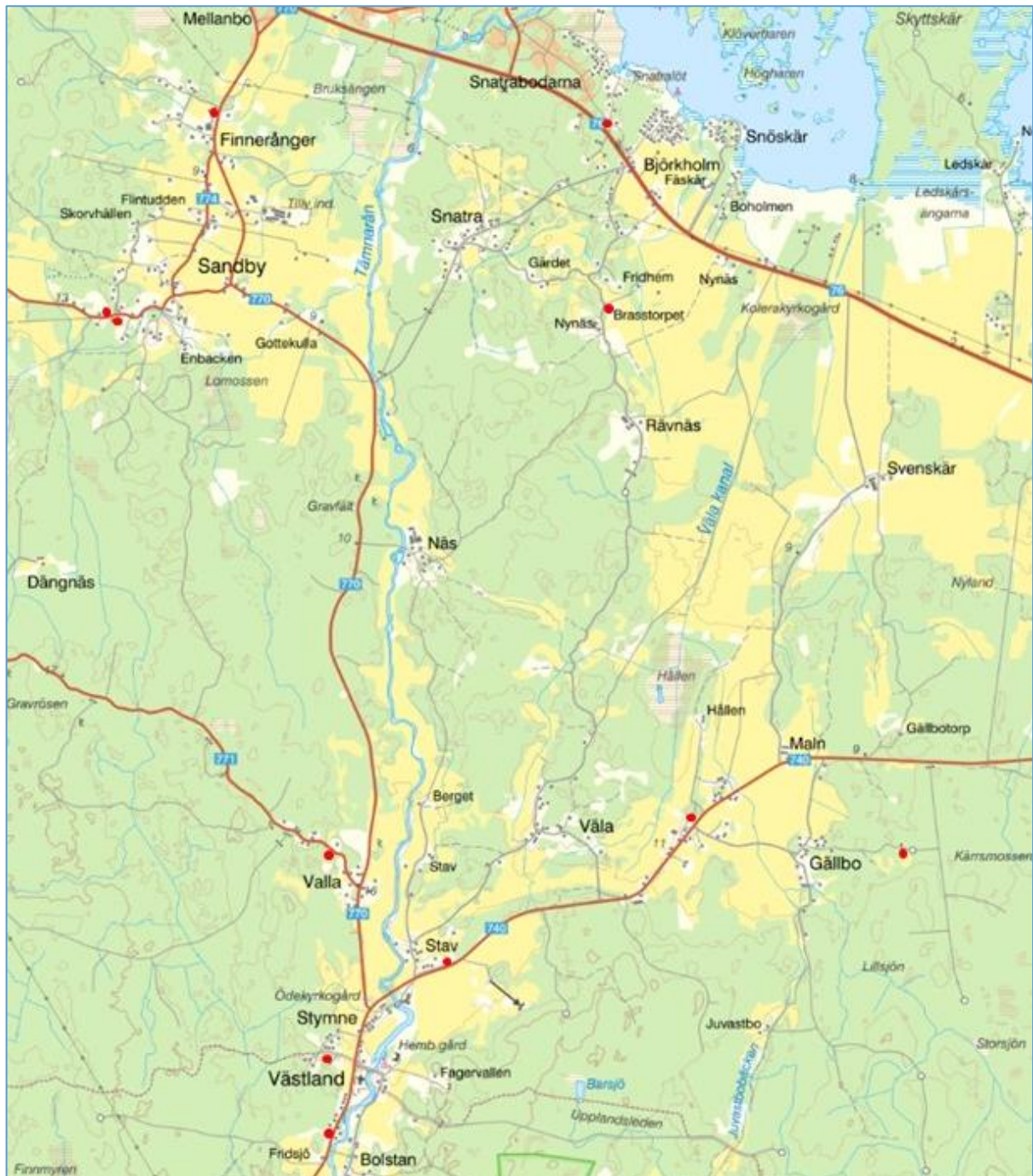
En vägbeskrivning hur man hittar till torpen finns under länkarna *Satellitkarta*. Länken *streetview* tar oss också till platsen där torpen står/stod men då i den virtuella världen. Stymne och Gällbo går inte att nå med Google-bilen, så där finns en annan lösning, med egna foton, för att se torpen. Jag har också använt böckernas värld, t.ex. *Soldatforska av Lars Ericson Wolke*, där hittade jag en bild på en båt som båtsmännen ofta reste med på 1700-talet. *Lars Vadman* har med sin bok om *Gårdarna i Väla by* gett mig en hint om var torpet i Väla en gång i tiden stod men som sedan länge är rivet.

Jakten Diana var en båttyp som byggdes för att kunna segla i de svenska och finska skärgårdarna, tecknad av Augustin Ehrensvärd ca 1747.

Omslagsbilden är också hämtad från böckernas värld, *Clas Grills; Statistiskt sammandrag af indelningsverket*. Det är den bok som ligger till grund för all soldatforskning. Här ser man en stuga som står på en höjd vid en sjö. Vi ser på bilden att det är 1700-tal. Det skulle mycket väl kunna vara så det såg ut på Västerbacken vid Sandbysjön i Sandby där två torpstugor låg när båtsmanshållet formades och där min resa startar.

Västlands sockens båtsmanstorp

Denna karta innehåller 11 röda prickar där båtsmanstorpen skall ha stått eller där några av dem fortfarande kan ses idag. De övriga undersöks med klassiska historiska kartanalysmetoder. Platsen för torpet i Stymne är inte till hundra procent fastlagd utan det kan finnas en alternativ plats enligt äldre kartor. Den mest troliga platsen är dock där detta torp står idag. Nu ska jag ge mig ut på en virtuell och digital upptäcktsfärd i båtsmännens fotspår. Min förhoppning är att det ska utmytna i en rapport eller en bok så småningom med en berättelse om alla de män och kvinnor som har bott och verkat på båtsmanstorpen under de drygt 200 år som båtsmanshållet fungerade. Länkar till de Geografiska platserna finns på nästa sidas länkar [Satellitkarta](#) och [Streetview](#) klicka där.

Västlands Båtsmanstorp

Nr 13 - Sandby

Här sitter en nummertavla kvar över dörren så som det gjorde på alla torp en gång i tiden. Torpet ligger bara ca 50 meter från mitt föräldrahem och där tillbringade jag mycken tid som barn. Nu har Sandstöms torp blivit en inspiration för starten på denna resa - Att försöka hitta alla båtsmanstorp som har funnits i Västlands sn.

Länkar

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

Nr 14 - Sandby

Uppe på Västerbacken ligger detta torp som är det andra i Sandby. Ta ett steg framåt på vägen och snurra streetviewbilderna 90° till vänster så ser du även den rödmålade ladugården som tillhörde detta torp. Invändigt är spis, murstock, väggar och tak i originalskick. Det flyttades troligen hit tidigt 1800-tal inför laga skiftet.

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

Nr 10 - Valla

Här cirka 75 meter in i hagen finns rester efter ett båtsmanstorp. Änkan till den siste båtsmannen Per Sjöberg bodde här till sin död 1943. Troligen revs torpet efter detta, men det måste ha varit före 1952 för då gjorde Raä en undersökning av torpruinen. Länkarna Raä leder till den undersökningen. Hg=husgrund; Jk=Jordkällare.

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

[Raä 1](#)

[Raä 2](#)

Nr 11 - Stymne

Stymnes båtsmanstorp är troligen detta för enligt äldre kartor låg det ungefär där Upplandsleden går in i skogen idag. Det kan vara detta torp som ligger en bit söderut (karta 1) eller det kan ha legat i en skogsbacke 100 m norrut t.v. efter sista huset på Streetview bilden. Då har det rivits efter den siste båtsmannen i början på 1900-talet (karta 2). Foto; Hans Belin-Guillaume.

[Satellitkarta 1](#)

[Streetview](#)

[Satellitkarta 2](#)

Nr 12 - västra Vad

Till höger bakom grindstolparna stod torpet vid landsvägen i Vad. 2008 anlades en brand vid torpet som då brann ner. Idag finns bara ett uthus kvar, det skymtar till vänster på bilden. Vadman var ett gångbart namn på båtsmännen här, vilket väl anspelar på byns namn. Så var det på många torp i Västland, t.ex. Wallmo i Valla.

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

Nr 17 - Stav

Båtsmanstorpet i Stav finns inte kvar numera. Idag står två villor på den ursprungliga, Stavs Båtsmanstomt 1:1. Huset till höger (skymt) byggdes 1934 och huset t. v. vid en avstyckning 20 år senare 1954. Husen har sedan dess bytt ägare flera gånger. Leta upp Stavs Båtsmanstorp efter avstyckningen på tomtkartan från 1955.

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

[Tomtkarta](#)

Förstora upp kartan till 700 % för att se bättre.

Nr 19 - Väla

Väla Båtsmanstorp är också för alltid borta. Den troliga platsen utgörs i dag av en väg, en grusgrop och en uppställningsplats för jordbruksmaskiner. Gamla kartor och en undersökning av Raä ger en vägledning till torpet. Bortom bilden på streetview länken finns denna plats där torpet stod; bild från Lars Vadmans bok om Väla.

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

[Raä](#)

Nr 18 - Gällbo

Detta torp sägs ha byggts 1700 men har idag beklätts med moderna solceller på taket. När båtsmanshållet upphörde såldes och avsöndrades torpet. Båtsmantomten, *Gällbo 7:1*, syns på den ekonomiska kartan från 1955 (Tomtkarta 1). Torpet byggdes om och omregistrerades till *Gällbo 7:2* 1972 (Tomtkarta 2). Foto; Hans B-G.

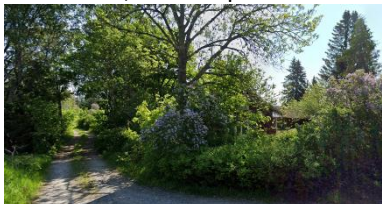
[Satellitkarta 1](#)

[Satellitkarta 2](#)

[Tomtkarta 1](#)

[Tomtkarta 2](#)

Nr 20 - Näs, Brasstorpet

Bakom syrenhäcken kan vi skymta ett torp. Här hette båtsmännen Brass därav namnet Brasstorpet som det går under idag. Torpet avsöndrades från byalaget 1905 och byggdes om med en lättare justering av förstugan 1910. Sedan dess har Brasstorpet fungerat som ett fritids hus med flera olika ägare.

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

Nr 16 - Snatra

Här bodde båtsmannen Satz och torpet kallades så efter honom. Det såldes på tidigt 1900-tal och har genomgått stora förändringar sedan dess. Det troliga är att torpet någon gång efter laga skiftet har flyttats till denna plats då en undersökning av räa på tomten mittemot visar rester efter ett annat båtsmanstorp.

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

[Räa 1](#)

[Räa 2](#)

Nr 15 - Finnerånger

Någonstans i denna hage till höger låg torpet. Det finns flera lämningar efter hus i hagen och den exakta platsen för båtsmanstorp är inte fastställd. Trolig plats enligt äldre kartor är ungefär rakt in i hagen där bilen framför befinner sig. Torpet fanns kvar på Generalstabskartan 1938 men har sedan rivits.

[Satellitkarta](#)

[Streetview](#)

Det här soldattorpet fanns vid Norrbottens regemente och bilden är från cirka 1920. Fotot kommer från Gruppfotosamlingen vid Krigsarkivet i Stockholm och har publicerats i boken *Soldatforska* av professor Lars Ericsson Wolke. Detta soldattorp friköptes och brukades långt efter att indelningsverket hade avvecklats. Många soldattorp, ryttartorp och båtsmanstorp gick samma väg. Samtliga båtsmanstorp i Västland friköptes när båtsmanshållet avvecklades. En del beboddes av torpare som fortsatte att odla marken, vid andra avsöndrades marken som införlivades i köparens gård och torpet revs. I vissa fall såldes den avstyckade tomten där nya hus så småningom byggdes. Detta får avsluta steg 1 på denna resa om båtsmännen i Västland. Steg 2 som nu tar vid kommer att handla om torpen under 1900-talet fram till idag.